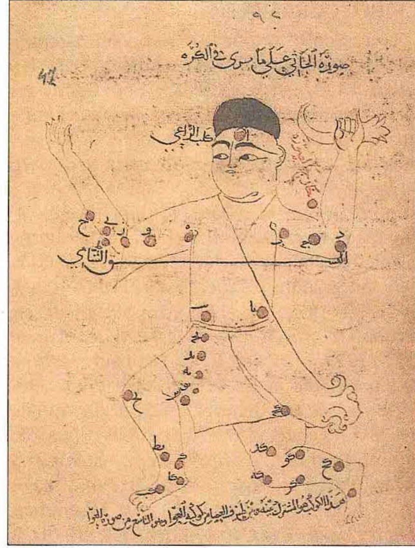
lah b. Abbas, Saîd b. Müseyyeb, Muhammed b. Sîrîn, Abdurrahman b. Ebû Leylâ ve Hasan-ı Basrî gibi sahâbî ve tâbiîler hadis rivayet etmişlerdir.

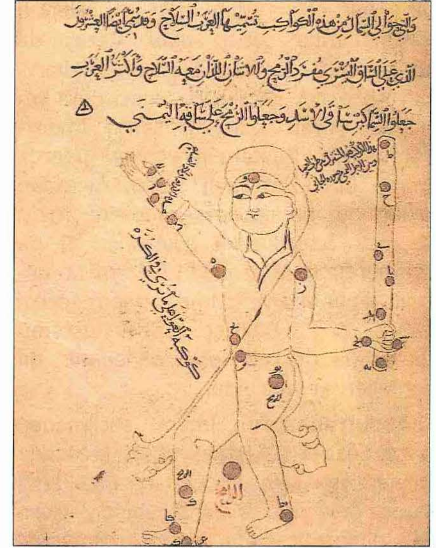
BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, VII, 15, 366; *Müsned*, V, 61-63; Buhârî, "Ahkâm", 5, 6, "Eymân", 1, "Keffârât", 10; Müslim, "İmâre", 13, "Eymân", 19; Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân* (nşr. Rıdvan Muhammed Rıdvan), Kahire 1932 — Beyrut 1403/1983, s. 354, 386, 388, 397; Taberî, *Târîh* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1960-70 — Beyrut, ts. (Dâru Süveydân), IV, 266; V, 159; İbn Abdülber, *el-İstîʿâb* (*el-İsâbe* içinde), Kahire 1328, II, 402; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gābe* (nşr. Muhammed İbrâhim el-Bennâ v.dğr.), Kahire 1390-93/1970-73, III, 454-456; İbn Hacer, *el-İsâbe*, Kahire 1328, II, 400-401; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâʾ*, II, 571-572; Âmirî, *er-Riyâzü'l-müstetâbe* (nşr. Ömer Ebû Hacle), Beyrut 1979, s. 206; *Tecrid Tercemesi*, XII, 232; H. A. R. Gibb, "ʿAbd al-Rahmān b. Samura", *EI²* (İng.), I, 86; M. G. Morony, "ʿAbd-al-Rahmān b. Samora", *EIr.*, I, 144-145.

AHMET ÖNKAL

Abdurrahman es-Sûfî'nin *Kitâbü Suveri'l-kevâkibi's-sâbite* adlı eserinden burçlarla ilgili iki çizim (Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 3422)

ABDURRAHMAN b. SEYHÂN

(عبدالرحمن بن سيحان)

(bk. EBÛ AKÎL el-ENSÂRÎ).

ABDURRAHMAN es-SÛFÎ

(عبدالرحمن الصوفى)

Ebü'l-Hüseyn Abdurrahmân b. Ömer b. Muhammed b. Sehl es-Sûfî (ö. 376/986)

X. yüzyıl İslâm dünyasının tanınmış astronomi bilgini.

291'de (903) Rey'de doğdu. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Büveyhî hânedanından Adudüddevle'nin hocası ve dostu olduğu, bu hânedanın diğer mensuplarıyla da yakın ilişki kurduğu bilinmektedir. 975'te Adudüddevle'nin oğlu Şerefüddevle'nin Bağdat'ı ele geçirmesinden sonra büyük bir ilim merkezi haline gelen bu şehirde çağdaşları Ebû Sehl el-Kûhî, Sâgānî el-Usturlâbî, Ebû İshak İbrâhim b. Hilâl, Ebû Hasan el-Mağribî, İbnü'l-A'lem ve Ebü'l-Vefâ gibi âlimlerle birlikte çalışmış ve gözlemlerde bulunmuştur. Abdurrahman es-Sûfî, Ali b. Îsâ el-Harrânî, Ebû Hanîfe ed-Dîneverî, Bettânî gibi âlimlerin yaptığı çalışma ve gözlemleri tamamlamak, düzeltmek ve kendi gözlemlerini de ilâve etmek suretiyle astronomide yeni bir dönem başlatmıştır. Bazı araştırıcılara göre o, modern çağa tesir eden üç büyük astronomi âliminden biridir. Batı literatüründe adı, farklı telaffuzun bir sonucu olarak Azophi, İlbermosofim, Jeber Mosphim, Abuhassin gibi çeşitli şekillerde kaydedilmektedir.

Batlamyus'tan sonra sabit yıldızların incelenmesi ve bunların kozmografik katalogunun hazırlanmasında önemli rolü olan Abdurrahman es-Sûfî, ilim âleminde daha çok bu alandaki başarılarıyla tanınmaktadır. *Kitâbü Suveri'l-kevâkibi's-sâbite* adlı eserinde Batlamyus'un *Almagest*'te ele aldığı kırk sekiz yıldız takımındaki yıldızları incelemiştir. Önce her yıldız takımındaki bütün yıldızları tanıtmış, bunların gökyüzündeki konumları, büyüklükleri (parlaklıkları) ve renkleriyle ilgili görüşlerini ortaya koyduktan sonra *Almagest*'te geçen yıldız isimlerinin Arapça karşılıklarını vererek İslâm astronomi ilminin terminolojisini meydana getirmiştir. Bu terimler daha sonraki İslâm ve Batı astronomları tarafından kullanıldığı gibi, bunlardan doksan dördü modern astronomi literatürüne de girmiştir.

Abdurrahman es-Sûfî'nin gök cisimlerinin uzaklığını ölçmek için kullandığı rumh = 14° = Andromedae ve Pegasi'nin uzaklığı; zirâ' = 1/6 rumh = 2° 20'; şibr = 1/3 zirâ'; esba' = 1/32 zirâ' gibi birimler, uzaklıkların belirlenmesinde çok sağlıklı bir şekilde kullanılmıştır.

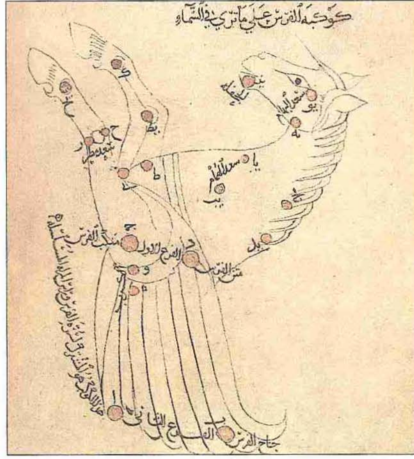
Abdurrahman es-Sûfî, her yıldız takımının bir defa gökyüzünde görüldüğü, bir defa da gök küresinde görüleceği tarzda resmini çizmiş, daha sonra her yıldızın boylam, enlem, büyüklük ve rengini vererek yıldız kümelerine göre bir cetvel (katalog) meydana getirmiştir. Bu yıldız cetvelinin başlangıcı, İskender takviminin 1276 yılının ilk günüdür (20 Ramazan 353/30 Eylül 964). Boylamları, Batlamyus'un bulduğu boylamlara 66 yıl için 1 derece olmak üzere, toplam 42 derece 41 dakikalık bir sabit miktar ekleyerek bulmuştur. Halbuki Halife Me'mûn zamanında "zîcü'l-mümtehân"ın hazırlanmasında kullanılan Batlamyus'un cetveli, Menelaos'un verdiği değerlere 100 yıl için 1 derece eklenerek düzenlenmişti. Batlamyus'la başlayan kozmografik haritalar hazırlama geleneğinin Abdurrahman es-Sûfî'den geçerek çağımıza kadar ulaştığı kabul edilmektedir.

Abdurrahman es-Sûfî'nin astronomi aletlerinin ve enstrümental tekniklerin geliştirilmesinde de önemli yardımları olmuştur. İbnü'l-Kıftî, 1043 tarihinde, onun tarafından yapıldığı rivayet edilen üç bin dirhem (10 kg. kadar) ağırlığında gümüş bir gök küresinin Kahire'de bulunduğunu kaydetmektedir. O yaptığı düzenlemelerle usturlapların ölçme hassasiyetini de arttırmıştır. Bîrûnî, Abdurrahman es-Sûfî'nin 123.5 cm. çaplı bir halka kullanarak ekliptiğin eğimini

ölçtüğünü, İbn Yûnus ise bu eğimi 23° 33′ 45″ olarak bulduğunu ve onun geometrik ispatlar alanında da büyük bir bilgin olduğunu kaydetmektedir.

Abdurrahman es-Sûfî'nin birçok Batılı astronoma tesir ettiği bilinmektedir. XIII. yüzyılda Castilla-Leon Kralı X. Alfonso'nun hazırlattığı *Libros del Saber de Astronomia* (astronomi bilgisi kitabı) adlı dört kitaptan oluşan İspanyolca ansiklopedi, onun *Kitâbü Ṣuveri'l-kevâkibi'ṣ-ṣâbite*'siyle diğer müslüman astronomi bilginlerinin eserlerinden alınan bilgilere dayanılarak hazırlanmıştır. Abdurrahman es-Sûfî'nin bu eseri, *Libros del Saber de Astronomia*'da (Madrit 1863, I, 7-145), *Libros de las Estrellas* (yıldızlar kitabı) başlığı altında ve yalnız tercüme edenlerin adıyla yayımlanmıştır. XVI. yüzyıla ait *Codices Latini Catinenses* adlı astronomi ve astroloji katalogu da onun eserlerinden hareket edilerek kaleme alınmıştır. XV. ve XVI. yüzyıllarda Viyana ve Nürnberg'deki ilim çevrelerinin de ondan faydalandıkları bilinmektedir. Ayın bir krateri, modern astronomi literatüründe onun adıyla anılmaktadır.

Abdurrahman es-Sûfî'nin önemli eserleri şunlardır: **1.** *Kitâbü Ṣuveri'l-kevâkibi'ṣ-ṣâbite.* Sabit yıldızlar konusunda klasik eser haline gelmiş ve asırlarca İslâm âleminde en önemli müracaat kitabı olarak kabul edilmiş olan eseri, Nasîrüddin et-Tûsî (ö. 672/1274) Farsça'ya tercüme ederek çalışmalarında kullanmıştır. 1954 yılında Haydarâbâd'da yayımlanan eserin dünyanın birçok kütüphanesinde yazmaları vardır. İspanyolca'dan başka Fransızca ve İngilizce'ye de tercüme edilmiştir. Eserin Farsça tercümesinin tıpkıbasımı Tahran'da (1348 hş.), H. C. F. C. Schjellerup tarafından *Description des étoiles fixes* adıyla 1874'te St.-Pétersbourg'da yayımlanan Fransızca tercümesinin tıpkıbasımı da bir önsöz ilâvesiyle Fuat Sezgin tarafından Frankfurt'ta yapılmıştır (1986). **2.** *Kitâbü'l-ʿAmel bi'l-usṭurlâb.* Bu adı taşıyan astronomiye dair iki eserinden ilki 402 babdan ibaret olup 1962'de Haydarâbâd'da tek nüshaya dayanılarak yayımlanmıştır. İkincisi ise, müellifin 1760 bab halinde kaleme aldığı, fakat günümüze kadar gelemeyen bir eserine dayanarak telif ettiği 800 bab ihtiva eden kitabından (Bibliothèque Nationale, nr. 5098), Büveyhî Emîri Şerefüddevle adına 170 bab halinde özetlediği bir eserdir. Fuat Sezgin, birinci eser için Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki (III. Ahmed, nr. 3509) en eski nüshayı, ikinci eser için de Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Ayasofya, nr. 2642) nüshayı esas alarak ikisini bir arada *Kitâbân fi'l-ʿamel bi'l-usṭurlâb* başlığı altında neşretmiştir (Frankfurt 1986). **3.** *Kitâbü'l-ʿAmel bi'l-küreti'l-felekiyye.* Gök kürelerinden nasıl faydalanılacağını anlatan bir eserdir. Şemsüddevle için yazılan ve 157 bölümden meydana gelen eser yayımlanmamıştır. Bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (III. Ahmed, nr. 3505/1).

Kitâbü Ṣuveri'l-kevâkibi'ṣ-ṣâbite'den bir diğer çizim

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kıftî, *İḫbârü'l-ʿulemâʾ*, Kahire, ts. (Mektebetü'l-Mütenebbî), s. 226; H. Suter, *Mathematiker*, Leipzig 1900, s. 62-63; a.mlf., "Abdurrahman", *İA*, I, 52; Brockelmann, *GAL*, I, 253-254; *Suppl.*, I, 398; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, Kahire 1373-78/1954-59, IV, 93; Aydın Sayılı, *The Observatory in Islam*, Ankara 1960, s. 104-107; G. Sarton, *Introduction*, New York 1975, I, 665-666; II/2, s. 836; Sezgin, *GAS*, VI, 213-215; VII, 168-169; Gotthard Strohmaier, *Die Sterne des Abd-ar-Rahman as-Sufi*, Leipzig 1984; Colin A. Ronan, *The Cambridge Illustrated History of the World's Science*, London 1984, s. 209, 213; A. Hauber, "Die Verbreitung des Astronomen Ṣûfî", *Der Islam*, sy. 8, Berlin 1918, s. 48-54; H. J. J. Winter, "Notes on Al-Kitab Suwar Al-Kawakib Al-Thamaniya Al-Arbaʿîn of Abu'l-Ḥusain ʿAbd Al-Raḥman İbn ʿUmar Al-Ṣufi Al-Razi", *Archives Internationales d'Histoire des Sciences*, sy. 8, Paris 1955, s. 126-133; S. M. Stern, "ʿAbd al-Raḥmān al-Ṣūfī", *EI²* (İng.), I, 86-87; Paul Kunitzch, "ʿAbd al-Raḥmān Ṣūfī", *EIr.*, I, 148-149; a.mlf., "Al-Ṣufi Abu'l-Ḥusayn ʿAbd al-Raḥmān", *DSB*, XIII, 149-150; a.mlf., "The Astronomer Abu'l-Ḥusayn al-Ṣūfī and his Book on the Constellations", *Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*, sy. 3, Frankfurt 1986, s. 56-81.

  CENGİZ AYDIN

ABDURRAHMAN SÜREYYÂ, Mîrdûhîzâde

(1841-1904)

Belâgatla ilgili kitap ve makaleleriyle tanınan gazeteci-yazar.

Bağdat'ta doğdu. Babasının adı Ebû Hâmid Muhammed'dir. Burada başladığı tahsiline İstanbul'da devam etti. Fransızca yanında, klasik metinleri bütün incelikleriyle anlayıp şerh ve izah edecek kadar Arapça ve Farsça öğrendi. Adana ve Konya'da bazı idarî görevlerde bulundu. Daha sonra Beylerbeyi Rüşdiyesi (1867) ile Dârülmuallimîn'de (1870) Farsça, Mahrec-i Aklâm'da (1876) Arapça, Mekteb-i Hukuk'ta (1884) edebiyyât-ı Osmâniyye ve ta'lîm-i edebiyyât dersleri verdi. *Cerîde-i Havâdis* (1872) ve *Hakîkat* (1876) gazetelerinde başmuharrirlik yaptı. 1890'da Lizbon'da toplanan Müsteşrikler Kongresi'ne katıldı. 1904'te vefat etti; mezarı Eyüp Sultan Camii civarındadır.

Başlangıçta gazetelerdeki tenkitleriyle dikkati çeken Abdurrahman Süreyyâ, daha çok belâgat konusundaki yazı, kitap ve tartışmalarıyla tanınmıştır. Belâgatla ilgili ilk eseri, Ahmed Cevdet Paşa'nın *Belâgat-ı Osmâniyye*'sinin ilk cüzünü tenkit için kaleme aldığı *Ta'lîkāt-ı Belâgat-ı Osmâniyye*'dir. Yazarın bu kitabında yaptığı tenkitlere, bir taraftan *Cerîde-i Havâdis, Vakit, Tercümân-ı Hakîkat* gazetelerinde karşı tenkit ve cevaplar neşredilirken, diğer taraftan da *Hall-i Ta'lîkāt, Temyîz-i Ta'lîkāt, Nazîre-i Ta'lîkāt* gibi onu tenkit eden bazı eserler yayımlandı. Yazar, kendisine yöneltilen bütün bu tenkitlere *Tahlîl-i Hal* adlı eserle karşılık verdi. Böylece, daha çok dil hataları etrafında dönen bir tartışmayı başlatmakla kalmayıp tartışmanın merkezî şahsiyeti haline geldi. Abdurrahman Süreyyâ'nın tenkitleri ve ona verilen cevaplar, daha çok Türkçe'de Arapça kelimelerin yerli yerinde kullanılmaması noktasında toplanmakta ve vaktiyle Arap dilinde yapılmış tartışmaları Türk fikir hayatına aktarmaktadır. Bütün bu tartışmalar, onun Arapça'daki derin bilgisini göstermeye yeterlidir. Yine bu münasebetle, Türk yazı hayatında Şinâsi ile başlayan dil tartışmalarında önemli bir dönemin başlatıcısı ve devam ettiricisi olarak da tanınmıştır.

Abdurrahman Süreyyâ'nın gazetelerdeki yazıları dışında çoğu belâgatla ilgili en önemli eserleri şunlardır: